

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΡΑΛΛΗ
Costas_rallis59@yahoo.gr

Στα ίχνη του Giuseppe Gerola στο Ρέθυμνο

Το μνημειώδες έργο του δεν έχει μεταφραστεί ακόμα

«Ο Giuseppe Gerola (φωτ. 1) ήταν Ιταλός ιστορικός, γνωστός για την ενασχόλησή του με την αποκατάσταση μνημείων, τις μελέτες του πάνω στην Ενετική Κρήτη και την έρευνά του πάνω σε πολιτικά, πολιτιστικά και καλλιτεχνικά θέματα της εποχής του.

Γεννήθηκε στο Αραέρο στις 2 Απριλίου 1877 και πέθανε στο Τρέντο στις 21 Σεπτεμβρίου 1938. Φοίτησε στο Τμήμα Τεχνών στην Πάδαβα και κατόπιν στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών στη Φλωρεντία.

Ο Τζερόλα ήταν ένας άνθρωπος με καλές οργανωτικές δεξιότητες. Τα θέματα με τα οποία ασχολήθηκε στη διάρκεια της σπαδιδρομίας του περιλαμβάνουν:

Έρευνες τοπωνυμικές, μεσαιωνικής ιστορίας, ιστορίας της τέχνης, αρχαιολογίας, εικονογραφίας, αρχειονομίας, επιγραφικής, παλαιογραφίας, νομισματικής, εραλδικής (μελέτη οικόπεδων, θυρεών, εμβλημάτων ευγενών), σφραγιδογλυφίας.

Το 1899 με την προτροπή του Φεντερίκο Άλμπερ (Federico Halbherr) (φωτ. 2) του ανατέθηκε από το Βενετικό Ινστιτούτο Επιστήμης, Λογοτεχνίας και Τεχνών να πραγματοποιήσει μια μελέτη στην Κρήτη με σκοπό να αναζητήσει ίχνη της ενετικής κατοχής στο νησί, η οποία διήρκεσε από το 1204 έως το 1669.

Η Ιταλική αρχαιογνωστική παράδοση στην Κρήτη ανανεώθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα.

Το πράσωπο που καθόρισε τις μετέπειτα εξελίξεις ήταν, αναμριβόλα ο Federico Halbherr. Έφτασε στην Κρήτη το 1884 και στην πρώτη του κιόλας έρευνα στάθηκε τυχερός καθώς εντόπισε την περιφήμη επιγραφή στη Γόρτυνα.

Στις 28 Μαρτίου 1885 ο Federico Halbherr παιρνεί ανασκαφική άδεια στο Ιδαίο Άντρο και αργότερα εκδίδει το σύγγραμμα *Antichità dell'antro di Zeus Ideo in Creta* μαζί με τον P.Orsi.

Στο δύσκολο έργο του βρήκε ένθερμους συμπαραστάτες τους ντόπιους λόγιους.

Ο δραστήριος Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ηρακλείου, με διευθυντή τον Ιωσήφ Χατζήδη, άλλωστε, εργάζοταν από καιρού για τη διάσωση των αρχαιοτήτων του νησιού.

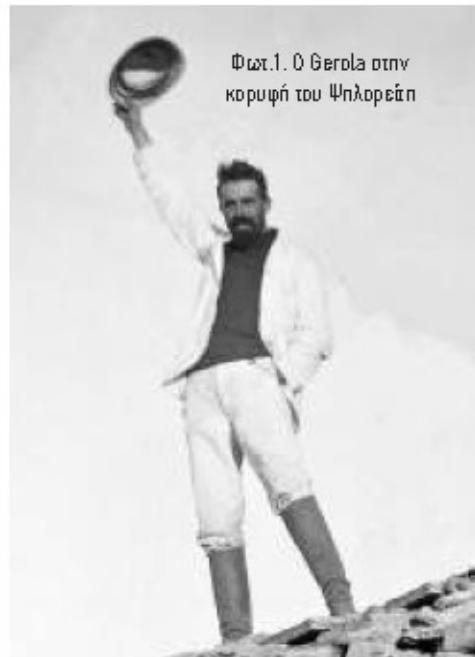
Κατά την διάρκεια των δύσματος ετών (αρχές 1900 - Ιούλιος 1902) που παρέμεινε στην Κρήτη, ο Τζερόλα συνέλεξε ένα μεγάλο όγκο υλικού, το οποίο επικελήθηκε σε μια περίοδο σχεδόν τριάντα ετών (από το 1905 έως το 1932). Το αποτέλεσμα αυτής της εργασίας δημοσιεύτηκε σε τέσσερις τόμους με τον τίτλο *Monumenti Veneti nell'isola di Creta*.

Φωτ. 2. Ηράκλειο 1899. Φεντερίκο Άλμπερ, Ιωσήφ Χατζήδης και άλλοι αριστερά: Λουίζ Σοθινίνι, Μανόλης Ηλιάκης, ο γιος του Ζαχάρης και ο Γκρεάνο ντε Σάνκτος

Αυτοί οι τόμοι αποτελούν μια ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών, που έσωσε από την λήθη εκαποντάδες μνημεία τα οποία αήμερα έχουν υποστεί σαβαρές φθορές ή έχουν καταστραφεί ολοσχερώς. Το έργο αυτό περέχει λαμπρές απεικονίσεις των μνημείων, των εκκλησιών, μονών, φρουρίων, γλυπτών, οικόπεδων και διάφορων επαύλεων.

Το έργο του Τζερόλα πυπλώθηκε στα ιταλικά σε 500 μόνο αντίτυπα. Ο Τζερόλα δεν κατέγραψε μόνο τα ενετικά μνημεία αλλά και τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά. Για την ανεκτίμητη συνεισφορά του στην καταγραφή της ιστορίας του τόπου μας, η Κρήτη του αφείλει πολλά.

Φωτ. 1. O Gerola στην κορυφή του Ψηλορεύπο

Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ

Ο Τζερόλα προεταμάστηκε για την αποστολή στην Κρήτη. Εδαρχής έγινε ο μεραρής της προτιμοτήτου του για τη φωτογραφία ως εργαλείο τεκμηρίωσης και διάδοσης του υπό μελέτη υλικού.

Χόρη στις πολύπτυμες συμβουλές του Άλμπερ και στη συνεργασία με τον φωτογράφο Μπενχαρδίνη, κατάφερε να συλλέξει 1642 αρνητικά σε γυάλινες πλάκες και ένα αυτοπλόγιστο αρθρόματος αρνητικών Kodak, μά τεκμηρίωση μναδική στο είδος της.

Ενημέρωσε διαρκώς τα ταξιδιώτικά ημερολόγια του όπου κατέγραψε τις παρατηρήσεις του.

Η δράση του περιέλαβε και αρχαιολογικές ανασκαφές σε Γόρτυνα και Φαιστό.

Στις 23 Ιουνίου 1899 το Istituto Veneto ανακοίνωσε επίσημα στον Τζερόλα την ανάθεση της αποστολής, ενώ παράλληλα του έκανε γνωστό ότι είχε ήδη εξασφαλίσει από δάσφορες πηγές ένα απαραντικό ποσό για τα αναγκαία έξοδα.

Επίσης στις 7 Οκτωβρίου σε μιά επιστολή προς τους υπεύθυνους του Ινστιτούτου, πρότεινε τον τύπο της φωτογραφικής μηχανής που έπρεπε να αγοραστεί για να υπάρξει το καλύτερο αποτέλεσμα.

Πριν αναχωρήσει για τη μεγαλώνησα, φρόντισε με επισκέψεις που πραγματοποιήσαν στις βιβλιοθήκες του Βερολίνου και της Βιέννης.

Φωτ. 3. Ανασκαφές στη Θέρεια στοά, Λάντος

Φωτ. 5. Πονοφορική λήψη του Gerola της πόλης του Ρεθύμνου από τα νότια

Φωτ. 6. Πονοφορική λήψη της πόλης του Ρεθύμνου το 1902 από τον Gerola

να ενημερωθεί βιβλιογραφικά για το χώρο της Κρήτης. Επίσης, ο Τζερόλα καθημερινά πραγματοποιούσε έρευνες στο κρατικό αρχείο, στη Μαρκανή Βιβλιοθήκη και στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου Κορρέρ.

Για να προλάβει να μελετήσει τις βασικές αρχαιοκτές πηγές που αφορούσαν στην Κρήτη, εργάζοταν πολλές ώρες ημερησίως.

Έτσι σχημάτισε μιά εικόνα της Κρήτης της βενετικής περιόδου.

Παράλληλα άρχισε να εξασκείται στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Ακόμη, ο Τζερόλα επισκέφτηκε τη Φλωρεντία για να μελετήσει στη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη χειρόγραφο του 1420 όπου περιείχε τον κώδικα του Cristoforo Buondelmonti.

Επίσης στη Ρώμη, τέθηκαν στη διάθεσή του όλες οι πληραφορίες από προηγούμενες δεκαετίες αρχαιολογικές αποστολές για τα βενετικά μνημεία της Κρήτης.

Ακόμη να προσθέσουμε ότι η παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων στο νησί ήταν εγγύηρη γιά ένα ήρεμο περιβάλλον για την αποστολή.

Φωτ. 4. O Federico Halbherr στη Γόρτυνα

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ

Ο προφανής στόχος της αποστολής Τζερόλα φαινόταν να είναι ο επαναπροσδιορισμός του ιστορικού παρελθόντος της ενωμένης πιά Ιταλίας στην Κρήτη, μέσα από την καταγραφή και φωτογραφία αποτύπωση των «πυολεμάτων» της βενετικής παρουσίας στο νησί.

Η ιδέα, όπως είπομε και πρίν, για την καταγραφή και φωτογράφηση των μνημείων αυτών ανήκε στον Federico Halbherr, ο οποίος κατά την παραμονή του στο νησί, στα τέλη του 19ου αιώνα, είχε την ευκαιρία να δει από κοντά το πλούσιο υλικό που σωζόταν από την περίοδο της Βενετοκρατίας.

Ήταν απαραίτητο, όλα αυτά τα μνημεία να διατηρηθούν, όσο ήταν ακόμη καρός.

Ο Τζερόλα απέπλευσε από την Πεσκάρα με προορισμό την Ελλάδα στις 14 Ιανουαρίου του 1900.

Προηγουμένως είχε ενημερώσει με επιστολές του για την αποστολή του ο τεράστιος οικογένειας της Αθήνας και του Ηρακλείου, των μητροπολιτών Κρήτης και τους ηγούμενους των οπουδαίων μοναστηριών του νησιού.

Ύστερα από σύντομη παραμονή στην Αθήνα έφθασε στην Κρήτη στις 18 Ιανουαρίου.

Το πρώτο διάστημα της διαμονής του στην ηπείρη, κινήθηκε με βάση τις οδηγίες που του είχε δώσει ο Federico Hablher, ο οποίος αντιπροσώπευε για τον Τζερόλα μιά πηγή ασφάλειας και σιγαριάς σε ένα τοπίο εντελώς διαφορετικό από εκείνο που είχε στο νού του ο Ιταλός ερευνητής, εικόνα που είχε σχηματίσει κυρίως μέσα από την επαφή του με τις ιστορικές πηγές στην Ιταλία.

Ο Halbherr (Φωτ. 4) θα του υπεδείκνυε όχι μόνο τον τρόπο που θα διαχειρίζοταν την αποστολή του αλλά κυρίως τις σχέσεις του με το Ινστιτούτο.

Αρχές του Φεβρουαρίου του 1900 ο Τζερόλα εγκαταστάθηκε σε από τους διατηρούσες η Ιταλική Αρχαιολογική Αποστολή στους Άγιου

ΣΑΒΒΑΤΟ 5 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2022

αφιέρωμα

Φωτ. 7. Ο Gerola και ο πάρει του σπελαμβάνουν τη θέση, δίπλα στο εκκλησάκι του Τιμίου Σταυρού στην κορυφή του Ψηλορείτη

Φωτ.9. Το εθνικό όχυρο έξω από τη Φορτέζα (Rivellino)

Φωτ.10 Ο προμαχώνας της Άμμου, γνωστός και ως Μπαλά Ντέρμπι

Veneto di Scienze, Lettere ed Arti την άδεια να μεταφέρεται και να εκδώσει στα ελληνικά τα Monumenti Veneti.

Κατά τη διάρκεια της κατοχής ο Σπανάκης μετέφερε τον δεύτερο τόμο στον οποίο καταγράφονται οι εκκλησίες της Κρήτης. Τα έχοδα κάλυψε ο Σύνδεσμος Τοπικών Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης. Η μεγάλη φήμη του έργου που πραγματοποιήθηκε στην Κρήτη συνέβαλε στην επαγγελματική του ανέληξη στις δεκαετίες που ακολούθησαν το ταξίδι του στο νησί, όταν ο Τζερόλα ανέλαβε τη διεύθυνση των Μουσείων του Μπασάνο υπέλ. Γκράπα και της Βερόνας καθώς και την ευθύνη των Εφερείων της Ραθένας και του Τρεντίνου.

Τις έρευνες του θα συνδρόμουν εκτός από τον διευθυντή και τα μέλη της Ιταλικής Αποστολής -Λουΐτζι Περνιέ, Ενρίκο Στέφανο, και Ρομπέρτο Περιμπένι μαζί με τον πιστό συνεργάτη του Άμπιερ, Μανόλη Ηλιάκη - ο Ιωσήφ Χατζηδάκης, ιατρός και αρχαιολόγος καθώς και ο Στέφανος Ξανθουδίδης, αρχαιολόγος και επιγραφολόγος, μαζί με τους μητροπολίτες Ευμένιο και Βασίλειο.

Εξαρχής ήρθε αντημέτωπος με τις σπαρτιατικές συνθήκες διαβίωσης.

«...Τρώμε όπου τύχει, αν δε φυσάει ανεβαίνουμε στο δώμα του σπιτιού, διαφορετικά βαλευόμαστε όπως όπως».

Ο Τζερόλα σε επιστολή του περιγράφει ένα γεύμα που παρέθεσε ο Άρθουρ Έβανς στην Κνωσσό: «... μία ωυχτερινή πανδαισία, όλο το μινωικό ανάκτορο φωτισμένο, με πυρσούς και βεγγαλικά. Μπροστά από την αιθουσα του θρόνου έπιναν, έτρωγαν και τραγουδούσαν και χόρευαν οι εργάτες. Σε άλλο σημείο ήταν τοποθετημένα τα τραπέζια για τους καλεσμένους... μιά ωραία βραδιά».

Οι δεσμοί του Τζερόλα με την Κρήτη παρέμειναν μέχρι τέλους ισχυροί. Ενημερώνοταν για τις καταστροφές που συνεχίζονταν στη βενετική μνημεία και δεν παρέλειπε να εκφράσει τη θλίψη του. Άλλα και οι επίσημες αρχές της Κρήτης, αναγνωρίζοντας τη μεγάλη συμβολή του στην έρευνα του νησιού τον τίμησαν.

Έτσι το Δημοποκό Συμβούλιο του Ηρακλείου τον ανακήρυξε στις 11 Μαΐου 1934 επίτιμο δημότη της πόλης. Ακόμη, το όνομά του είχε δοθεί σε μιά αδό των Χανίων.

Ο θάνατός του στις 21 Σεπτεμβρίου 1938, προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση στο νησί.

Ο Τζερόλα είχε γνωρίσει την Κρήτη στην πολιορκόφορα φάση της ζωής του. Ο ενθουσιασμός του γι' αυτήν διατηρήθηκε αμείωτος ως τέλος.

Το 1910 ήρθε στην Ελλάδα με τη σύζυγό του και επισκέφτηκαν την Κέρκυρα, την Αθήνα, τη Σύρο, την Κέα, Τη Σέριφο, Την Κρήτη και την Κόρινθο.

Ο Τζερόλα επέστρεψε στην Ελλάδα το 1912 για μια μελέτη στα Δωδεκάνησα (τότε υπό ιταλική κατοχή) και ίδιατερα στην Ρόδο.

Στις 28 Μαΐου 1914, επέστρεψε για ακόμη μία φορά στην Κρήτη για το εγχείρημα της αναστήλωσης της Loggia στο Ηράκλειο.

Με βάση το υλικό που είχε συγκεντρώσει όλα τα προηγούμενα χρόνια, ο Gerola προστίμαζε τη δημιουργία ενός μουσείου Veneto-Levantino με έδρα τη Βενετία.

Τον Μάρτιο του 1920, έγινε διευθυντής στο τοπικό γραφείο των Μνημείων, Καλών Τεχνών και Αρχαιοτήτων στο Τρέντο της Ιταλίας.

Για τελευταία φορά επισκέφτηκε την Ελλάδα το 1931 όπου μετείχε σε Βιζαντινό Συνέδριο. Τότε είχε έρθει και στα Χανιά όπου συμπλήρωσε τις Χριστιανικές επιγραφές.

Το 1933 η Βασιλική Ιταλική Ακαδημία του απένειμε το βραβείο Μουσσολίνι για το έργο του και κυρίως αυτό που αφορά στην Κρήτη.

Το ίδιο έτος η πόλη του Τρέντο τον τίμησε με το χρυσό μετάλλιο.

Πέθανε στις 21 Σεπτεμβρίου 1938 σε ηλικία 61 ετών. Ο Τζερόλα δεν κατέγραψε μόνο τα ενετικά μνημεία αλλά και τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά.

ΒΟΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΝΤΟΠΙΟΥΣ

Φωτ.8. Ο Στέφανος Ξανθουδίδης (1864-1928)

Τον κατάλογο των συντελεστών του έργου του συμπληρώνουν απλοί κάτοικοι του νησιού, χριστιανοί και μουσουλμάνοι. Η βοήθειά τους υπήρξε καθοριστική σημασίας για τον εντοπισμό των μνημείων.

Ο Στέφανος Ξανθουδίδης (Φωτ. 8) είναι ένα από τα πρόσωπα, χωρίς τη συνεργασία του οποίου είναι αμφιβόλιο αν η συγκεκριμένη αποστολή θα απέφερε θετικά αποτελέσματα.

Επίσης ο Ιωσήφ Χατζηδάκης, ένα σεβαστό πρόσωπο στον επιστημονικό χώρο της εποχής,

αποτελεί άλλη μιά προσωπικότητα η οποία από τη θέση του διευθυντή του Μουσείου Ηρακλείου, έθεσε στη διάθεση του Gerola όσα βενετικά μνημεία είχε φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη και παρέμεναν εγκαταλελειμένα στις αποθήκες του νεοσύστατου Μουσείου.

Ανάμεσα στους διακεκριμένους για το έργο τους πολίτες της εποχής, οι οποίοι μνημονεύονται για την αποφασιστική τους συνδρομή στην υλοποίηση εκείνης της αποστολής, ξεχωρίζουν ο Στυλιανός Δεινάκης, ο Χανιώτης Γεώργιος Χαλιασάκης και ο Μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος Επρεουδάκης, ο οποίος μεσαλάβησε ώστε πολλοί δύσπιστοι ηγούμενοι να ανοίξουν τις πόρτες των μοναστηριών τους για τη φωτογράφηση των μνημείων και να υποδείξουν κατάλοιπα της βενετικής περιόδου και επίσης έθεσε στη διάθεσή του Gerola το ελάχιστο αρχειακό υλικό της Μητρόπολης.

Ξεχωριστή υπήρξε η φιλία του Gerola με τον Ρεθυμνιώτη Γεώργιο Δεινάκη, μια ξεχωριστή σήμερα προσωπικότητα με σημαντικό όμως συγγραφικό έργο που θα άζητε να αναδειχθεί.

Ο Στυλιανός Δεινάκης (1882-1934) υπήρξε φιλόλογος, διδάκτορας από το 1902, καθηγητής του Κρητικού Γυμνασίου στο Ηράκλειο από το 1906, Γενικός Γραμματέας Παιδείας της Κρητικής Πολιτείας, μέλος της επιτροπής έκδοσης του περιοδικού Χριστιανική Κρήτη από το 1912, και, μετά την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, συντάκτης του Ιστορικού Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας στο Υπουργείο Παιδείας και στην Ακαδημία Αθηνών.

Δημοσίευσε σημαντικές μελέτες κρητολογικού περιεχομένου στα περιοδικά:

Κρητικός Ασπήρ, Χριστιανική Κρήτη, Κρητικοί Μελέται, Αθηνά και στον τιμητικό τόμο Γ. Ν. Χατζηδάκη.

Ο ηγούμενος της Μονής Ασωμάτων Γερβρήλη Πάγκαλος αποτελεί την πιό συμκινητική περιπτώση ενεργούς συμπαράστασης.

Ειδική μνεία ωστόσο κάνει σε τρία πρόσωπα. Πρόκειται για τον Μανόλη Ηλιάκη, τον φύλακα αρχιτοτήτων της Γόρτυνας και τους γιούς του Ηλία και Ζαχαρία που υπήρξαν πολύτυποι οδηγοί στις μετακινήσεις του ακόμη και στις πιο δύσφιλες περιοχές του νησιού.

Επισκέφτηκε όλα τα ενετικά μνημεία και τα κατέγραψε, τα φωτογράφισε, ενα προς ένα και πολλά τα σχεδίασε.

Αν σήμερα γνωρίζουμε κάτι από την ιστορία της Κρήτης από την Ενετική περίοδο το οφειλόμενο σίγουρα στις δικές του προσπάθειες.

Είναι πολύ στενάχωρο στον αναγνώστη μελητηπή να βλέπει ότι οι Αρχές του τόπου δεν κατόρθωσαν να μεταφράσουν και να εκδώσουν στα ελληνικά τα έργα του.

Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ Η ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ

Για την πόλη του Ρεθύμνου ο Gerola αναφέρει ότι ξεχωρίζει για την κομψότητα των ιδιωτικών και δημόσιων κατοικιών, ενώ ο αριθμός των ναών κυμαίνεται γύρω στις δέκα καθολικές και περίπου σαράντα ορθόδοξες. Η ενετική οχύρωση ήταν κτισμένη στη θέση όπου βρισκόταν η παλαιότερη βυζαντινή, από την οποία παστό, δεν υπήρχε πολλή πλήρη λειτουργία.

Το ίδιο ισχει και για τα μνημεία της αρχαίας πόλης «Ρίθυμνα», καθώς ήταν θαμμένα κάτω από τις σύγχρονες κατοικίες.

Η πόλη του Ρεθύμνου και της Βενετικής οχύρωσης της

Από τις πρώτες ενέργειες των Τούρκων,

Φωτ. 12. Το κάριο στην Πλατεία Αγγελάτου μας πρασσούντας ήσαν για τα σημειώληφης του Gerola μέσα από ταν πραμαχώνα Μπαλτά Ντάμπια

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Λίγο μετά το τέλος του Κρητικού πολέμου, τον ύστερο 170 και τον πρώτο 180 αιώνα, τρία νέα οχυρά κατασκευάστηκαν στην πόλη του Ρεθύμνου.

Ένα οχυρό διαστάσεων 46,5x30,5 μ., κτίστηκε μπροστά από την κύρια είσοδο του φρουρίου Φορτέζα. (Φωτ. 9)

Ένα δεύτερο, σημερα κατεστραμμένο, κατασκευάστηκε στη βόρεια πλευρά του ενετικού λιμένα (Φωτ. 14) και ένα τρίτο στο ανατολικό άκρο της πόλης, κοντά στη λεγόμενη Πύλη της Άμμου, κατεστραμμένο κι αυτό, ο προμαχώνας της Άμμου, γνωστός και ως «Μπαλτά Ντάμπια» (Φωτ. 10, 11, 12, 13), οικοδομήθηκε αμέσως μετά την οθωμανική κατάληξη, αφού ήδη το έτος 1669 ο Εβληγιά Τσελεμητής έγραψε: «..Πάνω από την ακτή πέρα από το τείχη του φρουρίου υπάρχει ένα εξωραιόμενο ορθογώνιο ρίβα με χαμηλούς πέτρινους τοίχους και χωρίς τάφρο κα σ ορισμένα σημεία των τεχνών του υπάρχουν προπύργια, τα οποία εν τούτοις δεν είναι ισχυρά».

Η πρώτη αναφορά στην πηγές του ανδρόνενο πενταγωμικού οχυρώματος, ανατολικά του φρουρίου Φορτέζα, και μάλιστα ως νέου οχυρού, ανάγεται στο 1715.

Το οχυρό αυτό όπως έχει επισημανθεί αποτελεί κλασική περίπτωση κάλυψης πύλης φρουρίου και μπορεί να χαρακτηριστεί ως ινέλινο.

Ανάλογη μορφής φινεται ότι ήταν και τα άλλα δύο οχυρά, όπως συμπερινεται από φωτογραφίες του Gerola. Κατά τον Τούρκο περιηγητή Εβληγά Τσελεμή παράκτια φρουρία υπήρχαν στα λιμάνια του Φόδελε και της Αγίας Πελαγίας.

Στό Ρέθυμνο τα οχυρωματικά έργα περιορίστηκαν στα χερσαία τείχη της πόλης και κυρίως στο φρούριο Φορτέζα, το οποίο επισκευάζονταν περισσότερο.

Τα τείχη της ανατολικής πλευράς πάνω από την πύλη διαμορφώθηκαν από τους Τούρκους με χαμηλά τοξωτά ανάγκατα, ενώ ανάλογα ανάγκατα τοποθετήθηκαν και στο τμήμα του οχυρωματικού περιβολού της πόλης, πάνω από την κεντρική πύλη των τειχών, την πύλη Guora.

ΤΑ BENETIKA ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Από μια αναφορά του Δούκα Guido Canali προς τη Βενετία με αφορμή το σαραμό της 8ης Αυγούστου του 1303, πληροφορούμαστε ότι οι κατοικίες που βρισκόνταν έξω από τον οχυρωματικό περίβολο προστατεύονταν από κάποια αμυντικά οχυρωματικά έργα τα οποία είχαν αναπτυχθεί στα πιο καρία σημεία της κατοικημένης περιοχής.

Επίσης, σε επιστολή του Ρέκτορα Andrea Bondumier του Απριλίου του 1517, αναφέρεται η αποκατάσταση ενός ερειπωμένου τμήματος του τείχους του Βούργου και μάλιστα με έξδια αυτών που είχαν χρησιμοποιήσει τις πέτρες για προσωπικό όφελος.

Με αυτά τα δεδομένα ο Gerola συμπερινέται ότι ο βούργος της πόλης προστατευόταν από ένα απλό οχυρωματικό

περίβολο και ότι η πλήρης και συστηματική οχύρωση ξεκίνησε με τον ερχομό του Sammicheli. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την απαρχή της οικοδομικής αναγέννησης των οχυρωματικών έργων σε ολόκληρο το νησί.

Πράγματι, η Σύγκλητος ανέφερε ότι σχέδια της οχύρωσης από τον διακεκριμένο μηχανικό και διέταξε το Γενικό Προβληματί να ασχοληθεί με την πόλη του Ρεθύμνου, αμέσως μόλις θα άρχιζαν οι εργασίες στο Χανδάκα και στα Χανιά. Οι κάτοικοι του Ρεθύμνου, αποφάσισαν αιδοί να συνεισφέρουν στην αιολική έργη ενός ισχυρού οχυρωματικού περιβολού με 7.500 δουκάτα. Αργότερα ζήτησαν από τη Βενετία να συμμετέχει το ισόποσα στα έξοδα και να συμπεριλάβει στους φορολογούμενους πολίτες τόσο τον κλήρο, όσο και τους Εβραιούς.

Φωτ.13. Ο ανατολικός πραμαχώνας της Άμμου (B.Gerola 1905)

Τον Απρίλιο του 1540, ξεκίνησε επίσημα η κατασκευή της νέας οχύρωσης της οποίας το αρχικό σχέδιο ήταν έργο του Sammicheli.

Όμως, και αυτή η οχύρωση ήταν ελληνή και ευάλωτη. Έτσι, οι Ρεθεμνιώτες δεν άργησαν να αντληθούν ότι η κατασκευή με το σχέδιο αυτό θα καθυστερούσε αρκετά. Έτσι η Βενετία έσταλε στο Ρέθυμνο τον Διακηγή Natale de Crema για να τροποποιήσει το ευθύγραμμό τμήματος και τους προμαχώνες της οχύρωσης.

Από ένα σχέδιο του Giovani Magagnatto (Φωτ. 18), στα 1559, βασισμένο σ' αυτές τις τροποποιήσεις αντλεί ο Τζερόλα τις πληροφορίες σχετικά με την οχύρωση του Ρεθύμνου.

Στη νοτοανατολική γωνία Βρισκόταν ο πραμαχώνας της Αγίας Βαρβάρας (Φωτ. 15), ενώ ένας ενδάμαντος (Rialtaforma) με την ονομασία Αγία Παρασκευή (S. Veneranda) (Φωτ. 16), παρεμβαλλόταν στο πολύ μεγάλου μήκους ευθύγραμμό τμήμα του τείχους.

Ένας τρίτος πραμαχώνας με το όνομα «Καλλέρηγη», βρισκόταν στη νοτιοδυτική γωνία, ενώ ένας μικρότερος, υπήρχε στα δυτικά. Το σχέδιο δεν ακολουθήθηκε ακριβώς. Η πύλη από τη δυτική πλευρά μεταφέρθηκε στην ανατολική και ονομάστηκε Guora προς την πύλη του Ρέκτορα Ιάκωρο Guora, ο οποίος κατασκεύασε το μεγαλύτερο μέρος του νότιου ευθύγραμμου τμήματος του τείχους.

Μία άλλη πύλη, αυτή του Αγίου Αθανασίου είχε ανοιχτεί προς τη δυτικό άκρο της νότιας πλευράς. Η στίβηση, όμως, του Ουλούτς Αλή και η ολοκληρωτική καταστροφή που προκλήθηκε κατέδειξε την ανεπάρκεια της οχύρωσης. Και έστι αρχίζει η κατασκευή της Φορτέζας στο λόφο του Παλαιοκάστρου το 1573.

Φωτ.14. Ο πραμαχώνας Σου Καύλε (Πύργος του Νερού) στη θάλασσα πλευρά του ενετικού λιμανιού

Φωτ.15. Ο πραμαχώνας της Αγίου Βαρβάρας, η πλατεία Ierakokitios στην πλευρά διακρίνεται τα κτίρια του Εφεκρίου

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΟΧΥΡΩΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ GEROLA

«Έργο εξ ολοκλήρου τουρκικό θα πρέπει να ήταν ο πρώτος ανατολικός πραμαχώνας στην παράκτια πλευρά της πόλης (Μπαλτά Ντάμπια).

Τα τείχη, ωστόσο, της εξωτερικής του πλευράς έδιναν την εντύπωση ότι ανήκαν σε προγενέστερη περίοδο και δεν αποτελούσαν παρά τμήμα ενός τείχους (Cortina) με αιχμές, που αργότερα μετατράπηκε σε πραμαχώνα με την προσθήκη ενός εσωτερικού τείχους, το οποίο θα πρέπει να επανασυνδέθηκε με τις κατοικίες της πόλης.

Ηταν χτισμένο με κλίση, από συνηθισμένες τετραγωματικές πέτρες (διαστάσεων 70x20 εκ.) και ύψος 4μ. ενισχυμένο με κορδόνι και με παραπέτα ύψους ενός μέτρου με πόλαιμιστρες και μιά κανονιοθυρίδα στη γωνία. Στο μεγαλύτερο μέρος του ήταν ερειπωμένο.

Ηταν χτισμένο με κλίση, από συνηθισμένες τετραγωματικές πέτρες (διαστάσεων 70x20 εκ.) και ύψος 4μ. ενισχυμένο με κορδόνι και με παραπέτα ύψους ενός μέτρου με πόλαιμιστρες και μιά κανονιοθυρίδα στη γωνία. Στο μεγαλύτερο μέρος του ήταν ερειπωμένο.

Φωτ.17. Από τα εσωτερικά της Πύλης Guora (B.Gerola 1905)

Στο εσωτερικό του πραμαχώνα μπορεί να εισέλθει μέσα από μια πύλη (βλ. φωτ. 12), που βρισκόταν στον επιπρόμενο, μεταξύ των κατοικιών της πόλης κα του νότου τμήματος του τείχους της οχύρωσης.

Το επίπεδο πλάτωμα περιβάλλονταν περιμετρικά από παραπέτα με τοιχοδομή.

Το ευθύγραμμό τμήμα του τείχους που ακολουθούσε, ανήκε σίγουρα στην Βενετοπανίκη κατασκευή.

Μια επιχωμάτωση συνδικάλου πλάτους 2,25 μ. στην κορυφή, ήταν επενδύμενη εσωτερικά και εξωτερικά με ισχυρό τοίχωμα. Προς την τάφρο τα τοιχώματα αποκτούσαν σημαντική κλίση, ενώ και το παραπέτα είχε ύψος ένα πέραπον μέτρο. Ξεχώριζε επίσης ένα ανάχωμα κόντρα στα κύματα της θάλασσας.

Πέρα από το πλάτωμα που αναφέρθηκε πριν, το τάφρο αποκτούσε κάμποστο ύψος, ενισχυμένο εσωτερικά με επιχωμάτωση, πάνω από την οποία πρόβαλε το παραπέτα.

Μπροστά από την οδό Kainin (σημ. Μελισσανού), σταματούσε η επιχωμάτωση και το τείχος σχημάτιζε ημικυλική προεξοχή σαν ένα είδος πραμαχώνα, ο οποίος θεωρούνταν τούρκικης κατασκευής.

Τέλος, μετά από ένα κενό διάστημα, που οφείλονταν σε ένα ρήγμα πρόσφατο, το τείχος

ΤΟΥ ΚΛΕΤΑ ΡΑΛΛΗ
Costas_rallis55@yahoo.gr

Στα ίχνη του Giuseppe Gerola στο Ρέθυμνο

Το μνημειώδες έργο του δεν έχει μεταφραστεί ακόμα

Β' ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΤΕΤΖΑΣ

Ήδη από το 1558, όταν οι εργασίες για την οχύρωση των βούργων – σύμφωνα με τις αρχικές οδηγίες του Sammicheli- φαινονταν ότι θα απαιτούσαν πολλά χρόνια για να ολοκληρωθούν, είχε προβληθεί στη Βενετική Σύγκλητο από τον αντιπρόσωπο των Ρεθεμνιώτων, Sante Contarini, το αίτημα της δημιουργίας ενός οχυρού, μιάς ακρόπολης με σκοπό να παράσχει προστασία στους πολίτες σε περίπτωτη ανάγκη. Για το νέο αυτό οχυρό επιλέχτηκε η θέση του απότομου και βραχάδους λόφου του Παλαιοκάστρου, θέση που και παλαιότερα είχε φιλοξενήσει την ακρόπολη της κλασικής πόλης Ριθυμνα.

Ωστόσο, αρχικά η ιδέα της οικοδόμησης του νέου οχυρού δεν προχώρησε για λόγους που σχετίζονταν με την αναποφασιστική πτητική της Συγκλήτου, με τις δυσκολίες στην εκτέλεση του έργου, με τις τροποποιήσεις στην οχύρωση των βούργων, με την ελπίδα για συντόμευση των εργασιών, αλλά και με την παραμέληση του θέματος από τους ίδιους τους Ρεθεμνιώτες πολίτες.

Η κατάσταση, όμως, άλλαξε μετά τον εμπρησμό και τη λεηλασία της πόλης από τους κουρσάρους του Ουλούπτη Άλη.

'Ετσι, αφού η πόλη μετατράπηκε σε ένα σωρό από ερείπια, γεγονός που κατέδειξε την ανεπάρκεια των οχυρώσων που είχαν μέχρι τότε κατασκευαστεί, επονήλθε η ίδεα της οικοδόμησης μιάς ευρύχωρης φορτέτζας πάνω στο γειτονικό λόφο, όπου θα μπορούσε να ξαναχτυπεί, σε θέση ασφαλέστερη, μέρος των κατεστραμμένων οικιών.

Ήταν μιά πρακτική που ακολουθήθηκε, όπως είδαμε, και στις περιπτώσεις των άλλων μεγάλων αστικών κέντρων όπως αυτό του Χάνδακα, των Χανίων και της Σητείας – με την μεταφορά (η πρόβλεψη για μεταφορά) των κατοίκων στο Τέμενος, στο Παλαιόκαστρο της Σούδας και στο Λιόπετρο αντίστοιχα.

'Ετσι μια νέα αντιπροσωπεία μετέβη στη Βενετία για να προβάλλει, για άλλη μιά φορά, το αίσθημα της προστασίας της πόλης, με μιά πιό τισχυρή οχύρωση και με βάση το σχέδιο του Sforza Pallavicini.

Επιπλέον, ζήτουσε από τη Γαληνοτάπη να εγκρίνει τις εργασίες με τη συμμετοχή της στα μισά έξοδα, για να λάβει αργότερα την απάντηση ότι, ναι μεν συμφωνεί κατά βάση στις προτάσεις των αντιπροσώπων, αλλά η συμμετοχή της θα περιοριζόταν στο ένα τρίτο του προβλεπόμενου κόστους, δηλαδή στα 8.000 δουκάτα.

ΤΟ ΑΡΧΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΟΥ SFORZA PALLAVICINI

Οι εργασίες ξεκίνησαν στις 13 Σεπτεμβρίου του 1573, κατά τη διάρκεια της θητείας του Ρέκτορα Alvise Lando. Σύμφωνα με το σχέδιο Pallavicini, η φορτέτζα θα είχε σχήμα πολύγωνου, επικυρώμενου από τα δυτικά και τα ανατολικά. (Φωτ. 21, 22, 23, 24)

Από τη νότια πλευρά υπολογιζόταν να κατοσκευαστούν δύο προμαχώνες, της Αγίας Μαρίας (έπειτα Αγίου Παύλου), στη νοτιοανατολική αιχμή, και του Αγίου Λουκά (S.Lucia) (βλ. φωτ. 21) στην απέναντι νοτιοδυτική καθώς και μιά αιχμή ανάμεσά τους με το όνομα Άγιος Ηλίας. Ο προμαχώνας με την ονομασία S. Salvatore (έπειτα Άγιος Νικόλαος), προριζόταν να κατολάβει το κεντρικό σημείο της ανατολικής πλευράς.

Στο υπόλοιπο φρούριο θα έπρεπε να κατοσκευαστούν ορισμένα τμήματα ευθύγραμμου τείχους με γωνίες λγάτερη η περισσότερο προεξέχουσες, μεταξύ των οποίων ήταν η αιχμή του Αγίου Σώζοντα (έπειτα Αγίου Θεόδωρου) στη νοτιοανατολική γωνία, η αιχμή της Αγίας Ιουστίνης (έπειτα Παναγίας), στα δυτικά αυτής, καθώς και η αιχμή του Αγίου Πνεύματος στη δυτική πλευρά της φορτέτζας. (G.GEROLA, t.A-2.1905 σελ. 485-499)

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΟΥ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ GEROLA

Όχι μακριά από την εκβολή του ομώνυμου ποταμού και κατά μήκος της βραχάδους ακτής, υπήρχε ένας οικισμός που ονομαζόταν Καστέλι. Τα σπίτια του αποτελούσαν το βούργο του παλιού φρουρίου, από το οποίο δεν απέμειναν παρά μόνο λίγα ερείπια. (Φωτ. 25, 26)

Φωτ.20. Τζερέλα και Άλμπερ στο Ηράκλειο το 1902

Φωτ.18. Σχέδιο της πόλης του Ρεθύμνου
B.Magnanetto 1559 (G.Gerola 1905)

Για την περιγραφή της οχύρωσης ο Gerola δανειστήκε ένα σχέδιο στο οποίο απεικονίζοταν μιά επίθεση των βενετών στα 1647, όταν ήδη είχε πέσει στα χέρια των Τούρκων.

Φαινόταν, λοιπόν, να εφάπτεται με τη θάλασσα μόνο η μία πλευρά του. Το υπόλοιπο τμήμα του φρουρίου, σχήματος οβάλ, είχε ενισχυθεί με 7 πύργους, ενώ στο εσωτερικό εντοπίζονταν λίγες κατοικίες (φωτ. 27).

Σε αρχειακό έγγραφο της Βενετικής Συγκλήτου, το 1336 και 1342, μνημονεύοταν η ανάγκη εκτέλεσης έργων για την αποκατάσταση των καταστροφών που είχαν υποστεί διάφορα φρούρια ενώφει του επερχόμενου τουρκικού κινδύνου. Μεταξύ αυτών ήταν και το φρούριο του Μυλοποτάμου. Επίσης, από ένα προηγούμενο για νέες επισκευές που είχε παραδοθεί στο Δούκα της Κρήτης από τον Καστελάνο Giovanni Pisolo το 1455, πληροφορούμαστε ότι τα τείχη του φρουρίου ήταν σε κατάσταση ερείπωσης, οι πύλες κατεστραμμένες όπως επίσης και οι οροφές των πύργων.

Οι κατά καιρούς πειρατικές επιθέσεις δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν την εγκατάλειψη.

Το φρούριο έπεσε στα χέρια των Τούρκων το 1646. Η περιγραφή του Gerola για το φρούριο του Μυλοποτάμου στο σημερινό Πάνορμο:

«Το ενετικό φρούριο κατελάμβανε ολόκληρη σχέδιον την έκταση από τη θάλασσα έως και τους πρώτους δρόμους του τότε οικισμού.

Από τη νότια πλευρά της οχύρωσης δεν είχε απομείνει τίποτα το αξιόλογο, ενώ από την ανατολική διακρίνονταν ακόμη τα ίχνη ενός πύργου. Το ίδιο ίσχυε και για τα απομεινάρια ενός ακόμη πύργου της βόρειας πλευράς, από το οποίο το βορεινό τοίχωμα (6,5x1,5m.) είχε καταρρεύσει, αλλά και της δυτικής, όπου το πάχος του τοίχους έφτανε τα 1,2 μ.

Σ' εκείνη τη θέση βρίσκονταν δύο ακόμη πύργοι, ο ένας είχε ανακατασκευαστεί και χρησιμοποιούνταν πιά σαν κατοικία, ενώ ο άλλος είχε τροποποιηθεί κατά ένα βαθμό. Στο εσωτερικό του προστατεύονταν δύο από τα τείχη της οχύρωσης.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

Οι κατοικίες που αποτελούσαν την ανατολική πλευρά της οχύρωσης ήταν από τα παλαιότερα στην περιοχή.

ΣΑΒΒΑΤΟ 12 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2022

αφιέρωμα

Φωτ. 22. Dapper Olfert 1688

Φωτ. 23. Το πενταγωνικό κτίριο στην ανατολική πλευρά της Φορτέζας στα τέλη του 19ου αιώνα

Φωτ. 27. Το φρούριο του Μυλοποτάμου

πιστεῖ ο επικεφαλής της Φεντερίκο Άλμπερ με τον έφορο αρχαιοπτή των κεντρικής και ανατολικής Κρήτης και διευθυντή του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, Ιωάνθη Χατζήδακη, αλλά και τον Στέφανο Ξανθουσδίδη (έφορο αρχαιοπτή των δυτικής Κρήτης), εμαισθητοποίησαν οι δεύτεροι αναφορικά με τα βενετικά μνημεία.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΤΙΣ ΤΥΧΕΣ ΤΟΝ ΒΕΝΕΤΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Η μακρόχρονη περίοδος της βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη άφησε ένα αρκετά ενδιαφέρον αρχιτεκτονικό περιβάλλον, το οποίο σωζόταν ακόμη στις αρχές του 20ου αιώνα.

Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια, στο όνομα του εκαυχρονισμού, της εξέλιξης και της προόδου, πολλά μνημεία του ιστορικού κέντρου των πόλεων, μεταξύ των οποίων και του Ρεθύμνου, κατεδαφίστηκαν πριν αναγνωριστεί η αμηαδία τους ως αρχιτεκτονικά και ιστορικά μνημεία.

Οι αρχειακές πηγές διασώζουν στοιχεία που υποδεικνύουν ότι μέρος των κατεδαφίσεων που έλαβε χώρα κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913), πραγματοποιήθηκε από εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων που βρίσκονταν στη Κρήτη εκείνη την περίοδο ως προστάτες δυνάμεις.

Άλλωστε, τη σταδιακή καταστροφή των τειχών της βενετικής περιόδου για λόγους υγειεινής, προέβλεπε ο νόμος 332/5 Απριλίου 1901: «Διάταγμα περί σχεδίου των πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών». (Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, τεύχος πρώτον, έτος β', αρ. 23, εν Χανοίς τη 5 Απριλίου 1901, σελ. 127-137).

Πέιται συγκαριμένα στο κεφάλαιο Α', άρθρο 5, αποσαφήνιζόταν:

«Οχυρώματα, περιοχήσιματα, τείχη πόλεων, τάφροι και προχώματα και τα όμοια εμποδίζονται την ελεύθεραν των ανέμων κυκλοφορίαν και πνοήν πρέπει ν' αποφεύγονται, τα δε υπάρχοντα πρέπεια βαθμηδόν να καταστρέφονται».

Η Ιταλία βέβαια θεωρούσε τα μνημεία αυτά μέρος της δικής της εθνικής κληρονομίας, μαρτυρίες του δικού της ένδοξου παρελθόντος και της επιθέσεις εναντίον τους ως «εχθρικές πράξεις μεγάλης βαρβαρότητας».

Με την αποδελτίωση των βιβλίων του Τζουζέπε Τζερόλα εντοπίζονται αναφορές σε κατεδαφίσεις η διασώσισης μνημείων που έλαβαν χώρα ενώ ο Ιταλός μελετητής βρισκόταν στο νησί κατά τα έτη 1900-1902 και καταγράφτηκαν από τον ίδιο. (G.G. Monumenti Veneti nell'isola di Creta. 1905:V.I-12, 1908:V.II, 1917:V.III, 1932:V.IV) Βενετία.

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από δημοσιεύματα τοπικών εφημερίδων από τα πρώτα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας είναι η αισθητή μιάς γενικότερης αισιοδοξίας και μιάς βούλησης γρήγορης μετατροπής των «τουρκοπόλεων» σε σύγχρονες ευρωπαϊκές πόλεις, ευάρετες και ευήλιες.

Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, τα τείχη, τα οποία δεν θεωρούνταν ακόμη μνημεία, λειτουργούσαν με τον ίδιο τρόπο με τα οιθωμανικά ξύλινα σαχνιστά (κιόσκια) και τα βενετικά θολωτά περάσματα που υπήρχαν στις πόλεις, εμπόδιζαν τον αέρα να κυκλοφορεί, τον ήλιο να φωτίζει, έδιναν την εικόνα της Ανατολής.

Η αισθητή ότι μά νέα εποχή έκινε στα δημοσιεύματα καθώς και η άπο-

Φωτ. 24. Σπίτι στη Φορτέζα που δεν υπάρχει σήμερα

«Επι τρέπω εις τους κατοικούντες εις το άκρον της οδού Τάφρου κατοίκους της πόλεως Ρεθύμνης να κατεδαφίσωσι δι' ιδίων εξόδων το παρακείμενον εις τας οικίας αυτών μέρος του τείχους, υπό τον όρον να αγοράσωσιν από την Δημαρχίαν της πόλεως το γήπεδον όπερ κατελάμβανε το εν λόγω τείχος, όπως της προσωπίς των οικιών των φθάση μέχρι των ορίων της οδού».

Διά τας θύρας και τα παράθυρα άπινα οι κάτοικοι των οικιών τούτων θα ανοίξωσιν επι της οδού, οφείλουσι να λάβωσι σχέδιον παρά του μηχανικού της πόλεως».

Ο Διοικητής Θ.ΔΕ ΧΙΟΣΤΑΚ

Φωτ. 25. Χάρτης της Βασιλικάτα με το Φρούριο του Μυλοποτάμου

Φωτ. 26. Ερείπια από το θέρειο τείχος του Φρουρίου του Μυλοποτάμου (G.Gerola, Istituto Veneto)

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

Απέναντι σ' αυτή την πρακτική, που κινδύνευε να αποκόψει τα μεγάλα αστικά κέντρα του νησιού από τη βενετική παρελθόντος τους, άρχισαν να εκφράζονται έντονες αντιδράσεις από την ιταλική πλευρά.

Πολλοί θεωρούσαν τα μνημεία, κυρίως τα τείχη, κατάλοιπα ξένης κυριαρχίας και απαιτούσαν την κατεδάφισή τους.

Λίγοι, διανοούμενοι κυρίως, επέμεναν στη διατήρησή τους ισχυριζόμενοι ότι συνιστούσαν τημά της ιστορίας του νησιού.

Οι επεμβάσεις των επίσημων αρχών της Κρητικής Πολιτείας στα μνημεία κορυφώθηκαν κατά το 1904. Το Σεπτέμβριο εκείνου του έτους η Loggia του Ηρακλείου υπέστη εκτεταμένες καταστροφές κατά τη διάρκεια εργασιών κατεδάφισης του πάνω ορόφου της.

Αι αντιδράσεις που προκλήθηκαν στους πνευματικούς κύκλους ήταν έντονες.

Στην κινητοποίηση που εκδηλώθηκε στην Ιταλία πρωτοστάθησε ο νεαρός αρχαιολόγος Τζουζέπε Τζερόλα.

Έχοντας περιοδεύσει στην Κρήτη τα χρόνια 1900-1902 για την καταγραφή των μνημείων της βενετικής περιόδου, είχε άμεση αντίληψη των μνημείων που σώφρωνταν και των καταστροφών που αυτά είχαν υποστεί κατά τα τελευταία χρόνια.

Παρά τις εικλήσεις του, ήδη από το 1902, για την ανάγκη άμεσης προστασίας των τειχών, οι καταστροφές τους συνεχίζονταν με αμείωτο ρυθμό.

ΟΙ ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Ξεκίνησαν έτοις μεγάλης κλίμακας κατεδαφίσεις, ενώ ένας πραγματικός πόλεμος εξαπολύθηκε ενάντια στα οιθωμανικά σαχνιστά.

Σύμφωνα με την αντίληψη της ευάρετης και ευήλιας πόλης, το βενετικό τείχος αντιμετωπίστηκε ως ένας ανθυγεινός κλοίος που της έκοβε τον αέρα και την εμπόδιζε να αναπυγχεί. Στο Ρέθυμνο οι Ρώσοι κατεδάφισαν το σύνολο σχεδόν των ηηερωπικών τειχών της πόλης. Ξεκίνησαν από τα ανατολικά με την Πύλη της Άμυνας (Φωτ. 29, 30), εμπλέκοντας όλους εκείνους που είχαν διοικηθείσεις οι οποίες σπηλιζόνταν στα τείχη.

Σύμφωνα με διάταγμα της 19ης Απριλίου 1899, η κατεδάφιση του τείχους από τους ιδιοκτήτες των οικιών που σπηλιζόνταν σε αυτό ήταν προαιρετική. Ωστόσο, οι ιδιοκτήτες δεν είχαν άλλη επιλογή παρά να προχωρήσουν στην κατεδάφιση και μάλιστα να αγοράσουν και το χώρο που απελευθερώνοταν από την κατεδάφιση. Στη συνέχεια, οι Ρώσοι προχωρήσαν με την κατεδάφιση του μεγαλύτερου τμήματος

του ηηερωπικού τείχους προς τα νότια. Όπως σημείωνε ο Τζερόλα την 21η Ιανουαρίου 1901 στην τρίτη του αναφορά προς το βενετικό Ινστιτούτο «η κατεδάφιση της μανιά των Ρώσων, που απαιτεί να δοθούν νέες διέξοδοι στην πόλη, έχει καταστρέψει ένα σημαντικό μέρος των βενετικών έργων, σεβόμενο μόνο την κεντρική πύλη (Μεγάλη Πόρτα) που τη φυλάει ένας ακρωτηριασμένος λέων του Αγίου Μάρκου».

Τα διάταγμα του Ημερήσιας Διατάξεως της Ρωσικής Διοίκησης στο Ρέθυμνο (Οκτώβριος 1898-Ιούλιος 1899) επιμ. Γ.Ζ.Παπιούτογλου, Ρέθυμνο, Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ρεθύμνης, 2007, σελ. 245, 265-266, 2094-295, 301 και 341 δημοσιεύονται τα σχετικά διατάγματα, που εκδόθηκαν από τον Θεόδωρο Δε Χιοστάκ, διοικητή της Ρωσικής Διοίκησης.

Αι αντιδράσεις που προκλήθηκαν στους πνευματικούς κύκλους ήταν έντονες.

Στην κινητοποίηση που εκδηλώθηκε στην Ιτ

Φωτ.28. Η Loggia Ηρακλείου. Το 1904 κατεδαφίστηκε ο πρώτος όροφος επειδή κρίθηκε επιμέρρροπος

Φωτ.30. Η κατεδάφιση της Πύλου του Άμμου το 1898 (Αρχείο Ιστορικού Λαογραφικού Μουσείου)

Φωτ.29. Η Άμμος Πόρτα

Αντιδράσεις υπήρξαν και από τον ελληνικό επιστημονικό κόσμο.

Τη βάνδαλη συνέργεια έσπευσε να στηλιτεύσει τον Έφορος των Αρχαιοτήτων των Χανίων Στέφανος Ξανθουδίδης σε άρθρο του στο αθηναϊκό περιοδικό Παναθήναια.

Ανάμεσα στους επιστημονικούς φορείς που ευαισθητοποιήθηκαν για την προστασία των μνημείων ήταν και η Reale Accademia di archeologia, lettere e belle arti di Napoli.

Τον Φεβρουάριο του 1905 συνέτοξε επιστολή διαμαρτυρίας με αποδέκτη τον Υπουργό Εξωτερικών της Ιταλίας.

Σπήν επιστολή διαμαρτυρίας γινόταν αναφορά στις επεμβάσεις που είχαν γίνει στα βενετικά μνημεία της Κρήτης.

Έργα που ανήκαν στα πιο αξιόλογα ιστορικά μνημεία παραμελούνταν η καταστρέφονταν.

Ενδεικτικά παρέθεσαν τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις καταστροφών κατά τη τελευταία περίοδο.

Στα Χανά, σε πολλά σημεία είχαν δημιουργηθεί ρήγματα στα τείχη.

Επίσης, είχε καταστεί η Πύλη του Ρεθύμνου (Porta Retimotta) και η Πύλη του Σωτήρα (San Salvatore).

Στο Ηράκλειο, με τη θαυμάσια σειρά τειχών, τα οποία επέτρεψαν στην εξαντλημένη Βενετική Δημοκρατία να υπερασπίζεται για τόσα χρόνια την κτήση της απέναντι σε υπέρτερες δυνάμεις, και τα οποία τείχη συνιστούσαν ένα από τα πιο λαμπρά δείγματα της ιταλικής στρατιωτικής αρχιτεκτονικής του 16ου αιώνα, έπεφταν διαδοχικά κάτω από τη σκαπάνη την κατεδαφιστική. Η Πύλη του Αγίου Γεωργίου είχε γκρεμιστεί και επίσης ο προμαχώνας Βιτούρι είχε καταστραφεί από δρόμο που είχε δημιουργηθεί. Η ζημιά όμως που προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες ήταν η καταστροφή της Loggia η οποία ήδη είχε πληγεί από τον σεισμό του 1856.

Με το πρόσχημα ότι ο δεύτερος όροφος ήταν επικινδυνός δόθηκε διαταγή να κατεδαφιστεί.

Ακόμη, το νησί της Σπιναλόγγας που αποτελούσε τον τελευταίο προμαχώνα της Βενετικής δύναμης στην Ανατολή, και το οποίο είχε οχυρωθεί με αξιοχήλευτο τρόπο, περιορίζόταν ως χώρος για λεπρούς και έτσι θα έμενε απόρριτο στους μελετητές.

Τα συνεχίζομενα δημοσιεύματα στον ιταλικό Τύπο και οι πιέσεις του Ιταλικού Υπουργείου Εξωτερικών προς τις Αρχές της Κρητικής Πολιτείας περιόρισαν χωρίς όμως να εξαλείψουν πλήρως, τις επεμβάσεις στα μνημεία της Κρήτης της βενετικής περιόδου.

Ο GEROLA ΣΤΗΝ ΕΝΔΟΧΩΡΑ - Η ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Όπως δείχνουν τα μνημεία, οι ναοί, τα μοναστήρια και τα κοινικά κτήρια που συμπεριέλαβε ο Gerola στα Monumenti Veneti, αλλά και στο δεύτερο επιγραμματικό έργο του Τοπογραφικός κατάλογος των τοιχογραφημένων εικόνων της Κρήτης (Κ.Ε.Λασθιώτακης 1965), πρέπει να περιγράψη το πεδίνο κυριώς Μυλοπόταμο που άνοιξε το 1902.

Ο Gerola από τις 723 εκδηλήσεις που επισκέφτηκε στο νησί, παρουσίασε 37 τοιχογραφημένες στην περιοχή του Μυλοπόταμου από τις 50 που επισκέφτηκε.

Πιθανότατα ακολούθησε τον παλιό δρόμο της ενδοχώρας από το Ρέθυμνο στο Πέραμα, και από εκεί στη Δαμάστα.

Κάποια από τα μνημεία που επισκέφτηκε είχαν εγκαταληφθεί στη μοίρα τους η είχαν μείνει ασυντήρητα με πολλές ρηγματώσεις, φθορές και καταστροφές. Άλλα ανακαίνιστηκαν, όχι από την επίσημη Αρχαιολογική Υπηρεσία, αλλά από το ζήλο και την καλή διάθεση ιερέων και φιλακόλουθων εκκλησιαστικών συμβουλίων, με συνέπεια η ανακαίνιση να εξαφανίσει σπουδαία αρχιτεκτονικά μέλη και συχνά να αλλάξει τη φυσιογνωμία του μνημείου.

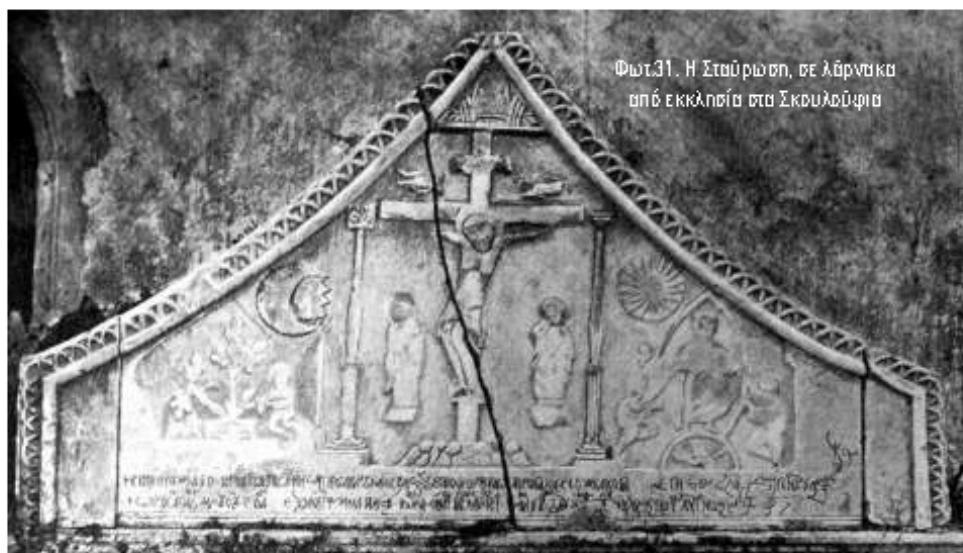
Για μερικά μνημεία δε μας δίνει πλήρη και καθαρή πληροφόρηση όταν πρόκειται για τοιχογραφίες. Αυτό οφείλεται στους ασβεστωμένους τοιχών και στις κλειδομανταλωμένες πόρτες που συχνά συναντούσε.

Πιθανότατα πιθανότατα ακολούθησε τον παλιό δρόμο της ενδοχώρας από το Ρέθυμνο στο Πέραμα, και από εκεί στη Δαμάστα.

Κάποια από τα μνημεία που επισκέφτηκε είχαν εγκαταληφθεί στη μοίρα τους η είχαν μείνει ασυντήρητα με πολλές ρηγματώσεις, φθορές και καταστροφές. Άλλα ανακαίνιστηκαν, όχι από την επίσημη Αρχαιολογική Υπηρεσία, αλλά από το ζήλο και την καλή διάθεση ιερέων και φιλακόλουθων εκκλησιαστικών συμβουλίων, με συνέπεια η ανακαίνιση να εξαφανίσει σπουδαία αρχιτεκτονικά μέλη και συχνά να αλλάξει τη φυσιογνωμία του μνημείου.

Στην Κοζαρέ, στο ναό του Αγίου Γεωργίου,

Φωτ.31. Η Σταύρωση, σε λάρνακα από εκκλησία στα Σκουλόφια

Στον κατάλογο περιλαμβάνεται μεγάλος αριθμός ναών, ενώ τα μοναστήρια είναι ελάχιστα. Ο πιθανός λόγος είναι ότι τα μοναστήρια βρίσκονταν σε κατάσταση ερήμωσης η ήταν απομακρυμένα από τα συνηθισμένα περάσματα της τότε εποχής.

Πάντως, η κριτική μαστά του έμπειρου ερευνητή δε χαρίζεται, όταν πρόκειται για ζητήματα αισθητικής αποτίμησης. Για παράδειγμα γράφει:

«Πολύ νεώτερης εποχής είναι μερικά γλυπτά σε κοινή πέτρα π σε μάρμαρο, τις περισσότερες φορές χονδροειδή η χονδροειδέστατα, που δειλά σκαλισμένα, σε ανάγλυφα, μόλις χαραγμένα με γραμμές υποδηλώνουν εικόνες ιερές η σπηλιές παρμένες από τη ζωή του Σωτήρα και των αγίων».

Αναφέρεται στο ανάγλυφο από τον Άγιο Ιωάννη στα Σκουλόφια, του οποίου η σαρκοφάγος είχε καταστραφεί και είχε διορθωθεί σε χωροταπεία.

Η σταύρωση ήταν σκαλισμένη κακότεχνα (βλ. φωτ. 31)

Ο Gerola περποτάρει στην Κρήτη συμπληρώνοντας το χάρτη των βυζαντινών και βενετσιάνικων μνημείων της. Βρίσκει ακόμη και αποτήματα του τάφου του Ματθαίου Καλλέργη, τα οποία σώθηκαν στον Ορθό.

Στα Σελλιά της επαρχίας Αγ.Βασιλείου θα βρει φθαρμένες τις τοιχογραφίες στο ναό του Αγ.Φώτη, ενώ στη Μύρθια στο ναό του Σωτήρος στη δυτική πλευρά θα σημειώσει τις τοιχογραφίες του Αγ.Δημητρίου και Αγ.Γεωργίου, στη θέρεια τη Μέλλουσσα κρίση και τις

πηγές της Θεοτόκου, τον Άγ.Γεώργιο, τους Αρχάγγελους, τους άγιους ιεράρχες, τον Ευαγγελισμό, τη Φιλοξενία του Αβραάμ, την Παναγία των Αγγέλων, τους Μάρτυρες, το Λάζαρο, τη Μεταμόρφωση, την Ανάσταση, τη Μεταμόρφωση, την Ανάληψη, τη Σταύρωση.

Στην Πατσά της επαρχίας Αμαρίου, στο ναό της Παναγίας θα καταγράψει το θαύμα του Αγίου Νικολάου, το Γενέσιο της Θεοτόκου και τον Ασπόδαρο.

Στην Παντάνασσα η εκκλησία της Παναγίας ήταν κατεστραμμένη και στις Βολιώνες στο ναό του Μιχαήλ Αρχάγγελου τις τοιχογραφίες καπνισμένες, προφανώς από την πυρπόληση μουσουλμάνων.

Στις Ελένες, στο ναό του Αγίου Νικολάου θα εντυπωσιάστει από τις εικόνες του 1609.

Στο Αμάρι, στο ναό της Αγίας Άννας θα σημειώσει την αρχαιότερη τοιχογραφία του 1225.

Στην καταγραφή των εικόνων της Βενετοκρατίας ο Τζερόλα περιλαμβάνει και την εκκλησία του Αγ.Νικολάου στη Γέννα, για την οποία σημειώνει την ενδιαφέρουσα γλυπτή διακόσμηση που χρονολογείται στον 16ο αιώνα. Η εκκλησία ήταν αρχικά τζαμί.

Στης Σαιτούρες, στην εκκλησία της Παναγίας, θα εντυπωσιάστει από την τοιχογραφία με θέμα τη σφαγή των νηπίων και θα τη χαρακτηρίσει ιδιαίτερου ενδιαφέροντος.

Στα Ανώγεια κάνει αναφορά για έξι τοιχογραφίες, ενώ τις υπόλοιπες τις βρίσκει είτε ασβεστομένες, είτε καπνισμένες και κατεστραμμένες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο σημερινός ερευνητής αποζημιώνεται με το έργο της στερέωσης και αναστήλωσης κάποιων μνημείων πρώτου μεγέ